

Ángel VIÑAS, ed. 2012. *En el combate por la historia. La República, la Guerra Civil y el franquismo*. Barcelona: Pasado & Presente, 973 p.

L'any 1953, l'historiador francès Lucien Febvre va publicar *Combats pour l'histoire*, un llibre que recopilava diversos treballs de la seva llarga trajectòria, caracteritzats per la defensa de les seves conviccions historiogràfiques i la crítica sistemàtica i sense embuts de les formes tradicionals de fer història que havien dominat l'acadèmia europea de les primeres dècades del segle xx. Es tractava no només de rebatre determinades tècniques historiogràfiques sinó també de posar en qüestió les interpretacions històriques que se'n derivaven. En un cert sentit, és això també el que es planteja en el llibre d'Ángel Viñas que ara ens ocupa, i d'aquí l'analogia del títol amb l'obra de Febvre. En aquest cas, però, la intenció és una mica més modesta. El que es pretén no és una revisió general dels períodes històrics que figuren en el subtítol de l'obra, sinó qüestionar determinades interpretacions que se n'han fet en els últims anys per un grup de publicistes, acompanyats per alguns historiadors professionals, que han estat etiquetats —a parer meu, de manera ben desafortunada— com a “revisionistes”. En realitat, el que han fet aquests autors no ha estat revisar científicament les interpretacions d'una determinada etapa de la història espanyola (cosa que és la tasca pròpia dels historiadors), sinó tornar a posar en circulació velles visions de la Segona República i de la Guerra Civil que, tot i reciclar-les més o menys, ja havien format part del discurs autojustificatiu i legitimador de la dictadura franquista, i que des de fa bastant temps havien quedat absolutament desacreditades per les aportacions rigoroses de centenars de monografies i obres de síntesi publicades com a mínim en les últimes tres dècades per part, aquesta vegada sí, d'historiadors compromesos amb la feina feta des del rigor i segons les normes de la disciplina.

De fet, la refutació dels plantejaments dels (mal anomenats) revisionistes ja s'havia fet de manera contundent per historiadors com Francisco Espinosa, Enrique Moradiellos o Alberto Reig Tapia, per citar només tres exemples ben coneguts, que, al seu torn, participen en el llibre ressenyat. Calia, per tant, insistir-hi? En un comentari sobre el llibre editat per Viñas publicat a *Babelia* (14 abr. 2012), Jorge Martínez Reverte considerava que no, que no era necessari tornar a sortir al pas d'una «historiografia fran-

quista» que ell considerava «a estas alturas muy periclitada, por no decir insignificante». I segurament té raó Martínez Reverte si es refereix a la capacitat d'aquesta historiografia d'influir en els àmbits acadèmics i universitaris. Però segurament la qüestió s'ha de veure de manera diferent si es presta atenció a la capacitat que té de projectar les seves interpretacions del passat del segle xx espanyol sobre amplis sectors de la població que no llegeixen monografies d'història i que elaboren la interpretació del passat del seu país a partir del que llegeixen en determinats diaris, revistes, blogs i altres mitjans digitals, o segons el que veuen en certes cadenes televisives o escolten en algunes emissores de ràdio. En aquests àmbits, l'extensió d'aquest discurs no és gens negligible, ans al contrari. La normalització d'aquesta interpretació neofranquista del passat va quedar ben palesa en la redacció d'algunes veus del *Diccionario biográfico español* (DBE), que ha impulsat la Real Academia de la Historia i els primers volums del qual es van presentar el 2011. En aquest cas, la situació adquireix una rellevància especial: en primer lloc, perquè ja no parlem de l'obra de quatre aficionats, sinó d'un treball elaborat per acadèmics (deixem ara de banda la seva competència per tractar els temes que els van ser encarregat) i beneït per una institució com la RAH; en segon lloc, perquè aquesta interpretació historiogràficament aberrant del passat té vocació de convertir-se en interpretació canònica i de perdurar en el temps, i finalment, però no per això menys important, perquè aquesta estafa historiogràfica s'està perpetrant amb diners públics. La nul·la intenció de l'Acadèmia de rectificar allò que la immensa major part de la professió ha identificat com un despropòsit, i el suport que ha trobat la institució i la seva obra de part de sectors molt potents i amb gran capacitat de crear opinió pública, són bona prova que Martínez Reverte pecava d'optimista quan considerava periclitada aquesta «historiografia franquista».

Doncs bé, contra aquesta interpretació neofranquista del passat que ha estat consagrada en algunes veus del DBE, hi han volgut reaccionar el professor Ángel Viñas i el responsable de l'editorial que publica l'obra, Gonzalo Pontón, a qui s'atribueix la iniciativa en la introducció del volum. Al combat hi han estat convocats trenta-tres historiadors i una historiadora (una dada que ens hauria de preocupar), alguns dels quals han escrit més d'un capítol. Caldrà veure amb quina actitud han afrontat la seva feina en relació amb el capteniment combatiu que es desprèn del tí-

tol i de la presentació de l'obra. Hi tornaré després. Fóra bo, abans, explicar-ne l'estructura i algunes característiques generals.

El llibre, acuradament editat, s'obre amb una breu nota informativa sobre cadascun dels autors, que és seguida d'una «Presentación» on Ángel Viñas n'explica l'origen i la intenció. L'objectiu del projecte, se'ns diu, és contraposar a determinades interpretacions presents al DBE «un resumen de los análisis más exactos posible de lo que los historiadores hoy conocemos sobre los aspectos fundamentales de un pasado de sangre y coacción» (p. 22); unes anàlisis que, com ens havia avançat, se centraran en els aspectes «políticos, institucionales, culturales y militares —en los que las controversias públicas son más intensas y muchas de las entradas del diccionario de la RAH más sesgadas o erróneas» (p. 15). Aquesta part introductòria es tanca amb un text excellent de José-Carlos Mainer que traça una panoràmica general de tot el període 1931–1975 —és l'única contribució de tota l'obra que té aquest caràcter— des d'una perspectiva eminentment cultural. Amb bona ploma i erudició habituals, Mainer escriu sobre les continuïtats i ruptures d'aquesta llarga etapa de la història espanyola, amb objectivitat però sense equidistàncies. Una manera de fer que molts altres autors d'*En el combate por la historia* faran també seva.

El cos del llibre es divideix en quatre parts, tres de les quals analitzen períodes concrets: la Segona República, la Guerra Civil i el franquisme; en aquestes tres parts hi ha capítols que fan l'anàlisi general del període (o d'etapes molt marcades), junt amb capítols de caire temàtic que analitzen aspectes concrets de la vida política, social, cultural i econòmica de l'etapa en qüestió. La quarta part es dedica a biografies de «Los grandes actores» d'aquest llarg període de la història espanyola. El llibre es clou amb un «Epílogo», que inclou un text d'Alberto Reig Tapia i un altre d'aquest mateix autor escrit conjuntament amb l'editor del llibre, Ángel Viñas. Ambdós textos constitueixen la part més belligerant de l'obra, una veritable revenja respecte de la publicística profranquista, tot i que també de l'obra d'alguns historiadors acadèmics les tesis dels quals, en opinió de Viñas i Reig, contribueixen a donar una patina de respectabilitat als pamflets ideològics que surten de les diverses factories de la dreta espanyola més extrema. Finalment, no falten ni l'imprescindible índex onomàstic ni un no menys imprescindible índex temàtic, tot i que aquest últim, per la manera en què s'ha fet, resulta menys útil del que seria desitjable.

En l'espai disponible per a aquesta ressenya no és possible d'informar de totes i cadascuna de les cinquanta-set contribucions que configuren el llibre, per la qual cosa privilegiaré la visió de conjunt i l'anàlisi general de l'obra. Per començar, potser convingui indicar a quin públic va adreçada. No es tracta d'un llibre per a especialistes, atès que, tot i les comptades excepcions, no hi ha aportacions noves que siguin producte d'una recerca específicament feta per als textos que s'hi presenten o derivades de recerques en curs. No era aquesta, just és dir-ho, la intenció de l'editor, que, com ja s'ha indicat, aspirava a presentar un estat de la qüestió acurat i rigorós de cadascun dels aspectes que s'hi analitzen; un objectiu que, ja ho puc avançar, es compleix plenament. Els destinataris d'*En el combat por la historia* són, doncs, aquelles persones interessades per la història espanyola del segle xx i que busquin un tractament seriós dels aspectes més controvertits explicats d'una manera clara, la qual cosa no vol dir —no és el cas— que sigui mancada de rigor o que faci concessions. Es tracta d'un volum d'això que se sol anomenar com a alta divulgació, desproveït d'aparat crític (no hi ha notes) que pugui distreure la lectura, amb excepció d'una molt breu bibliografia indicativa situada al final de cada capítol. És, doncs, un llibre que pot funcionar perfectament com un manual d'història d'Espanya per al període 1931–1975 i que, sens dubte, pot resultar molt útil com a lectura introductòria per als alumnes dels nous estudis universitaris de grau, que arriben a les universitats amb un coneixement molt superficial de la història contemporània (sia catalana, espanyola o universal).

Com a tota obra col·lectiva, les diferències d'estil i les formes d'enfocar els temes són notables, tot i que una lectura atenta permet endevinar una feina fèrria del professor Viñas a fi de dotar d'homogeneïtat al que per naturalesa no pot ser sinó heterogeni. Hi ha contribucions (la major part) amb una forta càrrega analítica i interpretativa, enfront d'altres en les quals predomina la descripció i la narració. L'extensió de les contribucions és també força variable, cosa potser del tot encertada, atès que no tots els temes abordats tenen la mateixa importància, densitat o transcendència, i potser n'hi ha que haurien merescut un tractament més extens (i, a la inversa, altres s'haurien pogut resoldre amb menys pàgines de les que s'hi dediquen).

En una obra d'aquestes característiques dues qüestions resulten cabdals. La primera interroga sobre si s'ha fet una bona selecció dels temes estudiats, si han quedat buits importants i si hi ha aspectes tractats que

en realitat eren prescindibles. La segona qüestió apunta a la idoneïtat dels autors escollits. Començant per aquesta última qüestió, em sembla clar que difícilment es podrà objectar l'elecció dels autors atesa la seva competència indiscutible, encara que, en algun capítol, se'n trobi a faltar algun que ha escrit molt —i molt bé— sobre el tema en qüestió (o que n'és el principal especialista). No és tanmateix la norma i val a dir que, fins i tot en aquests (pocs) casos, qui firma l'entrada ho fa amb la màxima solvència. Amb molt poques excepcions, que al lector mínimament informat no li resultarà difícil descobrir, qui escriu sobre cadascun dels temes és algú que ha publicat monografies sobre la qüestió, treballs que, al seu torn, han merescut el reconeixement de la professió. I això és garantia que els textos que s'estan llegint responen a les més rigoroses exigències que té la feina de l'historiador.

Pel que fa a l'elecció de temes, és evident que la limitació d'espai (per bé que el llibre superi les nou-centes pàgines) fa que no tot es pugui tractar adequadament. Per no allargar-me amb exemples, a l'apartat de les biografies («Los grandes actores») es pot dir sense cap mena de dubte que «están todos los que son», però de ben segur molts lectors de l'obra trobaran a faltar-ne bastants que també són però que no hi han estat convocats. Per exemple (segur que altres lectors farien tries diferents): ¿podem entendre les dinàmiques de la Segona República sense parar atenció en la figura de Gil Robles? Evidentment, el líder de la CEDA apareix en molts capítols de l'obra, però no ha tingut un tractament biogràfic individualitzat. Una cosa semblant podria dir-se d'Alejandro Lerroux, i amb ell, òbviament, no s'acabaria la nòmina de biografiables. Sorpren alguna absència tan fonamental com la de Luis Carrero Blanco, però crec que això té a veure no tant amb un hipotètic oblit com amb una altra característica del llibre que, si més no, mereix ser comentada. Em refereixo al fet que el volum se centri majoritàriament en la primera meitat de la dictadura, sobre la qual hi ha anàlisis generals junt amb capítols temàtics, mentre que les dues dècades finals del règim tenen un tractament genèric. Aquest fenomen explicaria que una figura com la de Carrero, que fou guanyant protagonisme amb el pas del temps, quedi fora de l'elenc biografiat. Amb tot, crec que la proposta que ha fet Ángel Viñas és defensable i s'explica pel caràcter que ha volgut donar a l'obra: si es tracta de combatre determinades distorsions interpretatives del passat espanyol, és justament en

la República, la guerra i la immediata postguerra on hi ha més qüestions a debatre, sense que això signifiqui que no s'hagi intentat també —com en efecte ha passat— una profunda manipulació de la història espanyola de les dues dècades finals del franquisme.

L'estructura temàtica del llibre planteja també alguns problemes, per altra banda pràcticament impossibles d'evitar —tot i que crec que l'editor ha fet un esforç notable per minimitzar-los. Em refereixo, per exemple, a un cert solapament de determinats temes que apareixen en entrades distintes i no sempre amb interpretacions coincidents, tot i que això últim em sembla no tant un defecte com una virtut, perquè és la prova fefaent que una aproximació professional i rigorosa al passat històric no és incompatible amb interpretacions diferents d'un mateix procés, que poden sustentarse sobre bases documentals sòlides —la qual cosa no vol dir que totes hagin de tenir el mateix valor. Així, en diversos capítols del llibre hi podem trobar interpretacions que no coincideixen del tot sobre el paper de Largo Caballero a l'hora d'impedir un govern del Front Popular presidit per Prieto durant la primavera de 1936, per exemple, o sobre la dinàmica de la crisi del govern republicà el maig de 1937. Insisteixo, no es tracta d'una feblesa del llibre sinó d'una característica altament positiva: enfront d'un discurs de caràcter mític ben poc arrelat en la realitat històrica com el que han impulsat la historiografia franquista i els seus epígons de l'època de la monarquia parlamentària, el combat per la història consisteix a desmuntar-ne les mentides, però també a mostrar com s'ha de fer l'anàlisi rigorosa d'aquest passat tan controvertit; una anàlisi que no exclou la controvèrsia, la discrepància i, fins i tot, les interpretacions més divergents, però només a partir del treball honest i científic sobre les fonts documentals (siguin de la naturalesa que siguin) i en diàleg constant amb la ja quasi inabastable bibliografia publicada. Des del meu punt de vista, això és el que fan els col·laboradors de l'obra.

Una altra qüestió és com ho fan. M'hi referia a l'inici. En la meva opinió, la major part dels autors que participen en el volum han abordat la seva feina amb un to escassament èpic. Potser no en tots els casos ha estat així, i fins i tot en algun capítol es reprèn —sense explicitar-ho— alguna de les polèmiques que s'han produït en els darrers temps en revistes especialitzades. Però no ha estat aquesta la tònica general. En la majoria dels textos, els autors s'han dedicat a explicar amb profunditat i claredat allò

que coneixen del tema sobre el qual escriuen més que a repartir garrotades als historiadors revisionistes o profranquistes, cosa que ha estat un encert. Potser decebi qui esperi una batalla sense presoners, però de ben segur que satisfarà el lector que busqui ponderació, que no vol dir equidistància, a l'hora d'interpretar el passat. En efecte, no es tracta d'un llibre equidistant: que els autors tinguin clar qui van ser els responsables de la tragèdia que va començar el 17 de juliol de 1936 (òbviament, els que es van revoltar contra el Govern legítim d'Espanya) no vol dir que no s'analitzi amb un sentit crític allò que van dir i què van fer tots els actors en escena. La conseqüència de tot plegat és que aquell conjunt de faules que la publicística franquista —i ara també els autors d'algunes entrades del DBE— manté des de fa dècades queda com a material avariats i inservible.

No cal dir que la manera en què s'analitzi la qüestió de la violència a les rereguardes durant la Guerra Civil és vital a l'hora de fonamentar un judici sobre una obra d'aquesta naturalesa. M'ha semblat un encert de l'editor que el tema es tracti en un únic capítol («La violència y sus mitos») i no, com acostuma a ser habitual, dividit en dos, un per a cada zona. Els autors d'aquesta entrada, Francisco Espinosa y José Luis Ledesma, fan, em sembla entendre, una anàlisi sistemàtica dels mites vigents a l'entorn d'aquesta qüestió; es mostren combatius amb els historiadors profranquistes i discuteixen amb duresa (sense posar-hi noms tot i que es fàcil identificar de qui s'està parlant) amb historiadors de qui no es qüestiona la professionalitat sinó la posició historiogràfica amb relació al tema de què tracten. En el capítol tampoc no s'eludeix la crítica dels mites vigents sobre la violència a la zona republicana (els suposats «incontrolats» i altres visions comprensives d'aquella) i no falta una acusació de certa responsabilitat cap a la historiografia podríem dir-ne prorepublicana per la manera en què fins a temps ben recents ha abordat aquest tema. Però establert això, els autors argumenten —i aporten dades ben significatives— sobre l'existència d'importantes asimetries (quantitatives i qualitatives) entre les dues violències, que deixen per llançar a les escombraries tot el que la publicística franquista d'ahir i d'avui ha escrit sobre aquesta qüestió.

Una última reflexió per acabar aquesta ja excessivament llarga ressenya. Ja he dit més amunt que aquest llibre em sembla necessari i útil. S'equivocaria, però, qui volgués convertir-lo en allò que, em sembla, no és: una eina de combat no contra la «historietografia» profranquista

—per fer servir l'afortunada expressió que ja fa anys va encunyar Alberto Reig— sinó també contra aquells historiadors que, a partir de recerques serioses, sostenen tesis que poden no ser del tot coincidents amb les que es defensen en aquesta obra (sense oblidar que la pluralitat historiogràfica i interpretativa es dona també entre els autors d'aquest llibre). No hi ha més combat possible per la història entre aquells que respecten les regles del debat historiogràfic que el que es lliura amb llibertat, respecte i honestat, i només amb les eines de la disciplina. I aquí, els *historietògrafs* no hi tenen cabuda.

Francisco Morente

Universitat Autònoma de Barcelona

Catalunya en guerra. La rereguarda revisitada

José Luís MARTÍN RAMOS. 2012. *La rereguarda en guerra. Catalunya, 1936–1937*. Barcelona: L'Avenç, 464 p.

Josep ANTONI POZO GONZÁLEZ. 2012. *La Catalunya antifeixista. El govern Tarradellas enfront de la crisi política i el conflicte social (setembre de 1936 – abril de 1937)*. Barcelona: Edicions Dau, 304 p.

En una època de crisi editorial i lectora, paradoxalment l'any 2012 ens ha ofert dos llibres gairebé coincidents en la matèria i la cronologia. Els historiadors José Luís Martín Ramos i Josep Antoni Pozo González han revisitat la Catalunya de la Guerra Civil, en un doble exercici, complex, laboriós, d'anàlisi de la vida política i econòmica a la rereguarda. Sense moure's del territori comunista–anarquista (els objectes centrals de les recerques són les accions, de govern o no, de PSUC, CNT–FAI, en el marc de les actuacions dels governs de la Generalitat), ambdós historiadors s'han llençat a unes recerques ambicioses, profundes, que ens facin conèixer millor els corrents de fons d'unes actuacions que, fins i tot, podrien permetre contestar la pregunta que el professor Martín Ramos planteja en el seu llibre: una altra història sobre la guerra civil?

L'autor de la pregunta considera que per al període de la Guerra Civil encara hi ha aportacions novedoses a fer, ja que la majoria de les his-